

კოსო ბეჯუა

კონსტანტინე გამსახურდია ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის შესახებ

ქართველ კლასიკოს მწერალთა შორის კონსტანტინე გამსახურდია ის ერთ-ერთი შემოქმედია, რომელიც ენას “ერისა და მისი კულტურის წმიდათა წმიდად” მიიჩნევდა და თვლიდა, რომ ის არავის ამბიციების საგანი არ უნდა იყოს. მწერალს სიღრმისეულად ჰქონდა გააზრებული ის პრობლემები, რომლის წინაშეც იდგა ქართველი ერი. მის თვალწინ ხდებოდა რუსული კომუნისტური რეჟიმის მიერ (ყველანაირი ბერკეტის გამოყენებით, სამეგრელოს ყველა დაწესებულებაში საქმის წარმოება “მეგრულ ენაზე” მიმდინარეობდა) ქართველი ერის ეთნიკური და ენობრივი დანაწევრება; ქართველოლოგიაში ტერმინ “ქართველური ენების” დამკვიდრება, ითვალისწინებს სამწევრა ქართველურ ენობრივ სისტემას და ასევე ეთნიკურ დანაწევრებას. კონსტანტინე გამსახურდია თვალყურს ადევნებდა მიმდინარე პროცესებს და ისტორიული გამოცდილებიდან გამომდინარე ხედავდა, თუ რაოდენ საზიანოა რადიკალური პოლიტიკური იდეების გადმოტანა ენის საკითხებში⁹. “ამგვარი იდეების ფარვატერიდან გამოდიოდნენ თავის დროზე მარქსიზმის ვულგარიზატორები, ისეთი მოაზროვნენი, რომელნიც ქადაგებდნენ ენის კლასობრიობას. ნიკო მარი და მისი მიმდევრები ამგვარი აზროვნებისათვის მკაცრად გააკრიტიკეს. არც ჩვენს დროშია ჯეროვნად აღკვეთილი ასეთი აზროვნება, ჩვენდა სამწუხაროდ საკმაოდ სოლიდურ ენათმეცნიერთა წრეებშიაც” (გამსახურდია, 1963: 603).

შენიშვნა: აღსანიშნავია, რომ ამავე წერილში კონსტანტინე გამსახურდია აკად. არნ. ჩიქობავას მიიჩნევს იმ მეცნიერად, რომელმაც საკადრისი პასუხი გასცა პოლიტიკური რადიკალიზმის იდეების ენის საკითხებში მექანიურად გადმომტან ენათმეცნიერებს.

კონსტანტინე გამსახურდია აქტიურად იყო ჩართული რუსული მანქანის წინააღმდეგ ბრძოლაში, რისი გამოვლინებაცაა მისი შემოქმედება, კრიტიკული წერილები, მოხსენებები (სალიტერატურო ენაზე, დიალექტებზე...). ქართველურ ქვესისტემებში გაფანტული ლექსიკის შემკრებს და უამრავი არქაული ფორმის გამცოცხლებელ შემოქმედს ყურადღების მიღმა არ რჩებოდა საენათმეცნიერო ლიტერატურის გამოსვლა, მით უფრო ლექსიკოლოგიური ხასიათისა. საყურადღებოა მისი კრიტიკული

⁹ საკითხზე ვრცლად იხ. რ. შეროზია - კონსტანტინე გამსახურდია და ქართველთა ენობრივი სამყარო, ქართველური მეცნიერება XII, 2008, გვ. 374-378

წერილები კლასიკოსი მწერლების ენაზე, ენის გამდიდრების საშუალებებზე, დიალექტური და განმარტებითი ლექსიკონის გამოცემებზე.

სტატიაში განვიხილავთ კონსტანტინე გამსახურდიას ორ წერილს ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონზე: 1951 წლის წერილი “ლექსიკოლოგიური შენიშვნები” (გამოცემულია ქველის მხოლოდ პირველი ტომი) და 1956 წლის “ქართული ენის მეურნეობისათვის” (გამოცემულია ქველის ოთხი ტომი).

აღსანიშნავია, რომ კონსტანტინე გამსახურდია გასული საუკუნის 20-იანი წლებიდან მოყოლებული თავის წერილებში და გამოსვლებში ყოველთვის აფიქსირებდა საკუთარ ენობრივ პოზიციას. მის მიერ შემუშავებული თეორია, რომ “ქართული ენა უნდა შეგვებრუნებინა მის პირველ საწყისებისაკენ რათა ჩვენს ენას ახალი სასიცოცხლო ძალები მოეხვეჭა ჩვენი მარაგიდან და კულტურის სხვადასხვა ორგანოებიდან” და “მრავალდიალექტიანი ერის ყველა კუთხიდან მოტანილი სიტყვა უნდა გამოვიყენოთ ჩვენი ენის გასამდიდრებლად, მით უმეტეს იმ შემთხვევაში, როცა ამ სიტყვას შესაბამისი ბადალი არ მოეპოვება ახალ ქართულში”, გულისხმობდა ყველა დიალექტის ლექსიკას, მათ შორის მეგრულ, ლაზურ და სვანურს, როგორც თანამონაწილეს სამწიგნობრო ენის შექმნაში.

“ქართული ენა არც ამერლებს შეუქმნია და არც იმერლებს. ცალ-ცალკე არც ერთსა და არც მეორეს. არც თუ მარტოდონ ქართლის მეტროპოლიას შეუქმნია იგი.

ქართული ენა შექმნილია ყველა ქართულ დიალექტზე მეტყველ ქართულ ტომებისა და მათ ნაშიერების მიერ.

ყოველი დიდი ოსტატი ქართული ენისა უწინარეს ყოვლისა თავის კუთხეში დაგროვილი სიტყვის მარაგით ამდიდრებდა და ამკობდა ქართულ მეტყველებას.

...თანამედროვე ოსტატები ქართული სიტყვისა ერთგულად მისდევენ კვალდაკვალ ქართული სიტყვის გამმართველების ამგვარ ტრადიციას.

...ილიამ ქართულ ენას შესძინა ქართლური ბუნების სიღარბაისლე, ხოლო აკაკიმ იმერულის სიღბო. XX საუკუნის მწერლობამ უნდა მოგვეცეს ილიას ქართლურის, აკაკის იმერულის, ვაჟას ფშავურის, მეგრულისა და გურული ენობრივი ელემენტების სრული სინთეზი. აი, ეს იქნება იდეალური ლიტერატურული ქართული” (გამსახურდია, 1967: 206-207).

1951 წლის პირველ წერილში ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონზე - “ლექსიკოლოგიური შენიშვნები” - მწერალი სწორედ ამ მიმართულების შენიშვნებს უსვამს ხაზს და საფრთხეებზე მსჯელობს; კერძოდ:

1. მწერალი მიიჩნევს, რომ “ლექსიკონის შემდგენლებს მასალის კლასიფიცირებისას სახელმძღვანელოდ უნდა ჰქონდეთ

დასახული ის პრინციპები, რომელნიც საფუძვლად დაუდო თავის დიდ შრომას, ჩვენი ლექსიკოგრაფიის სახელოვანმა წინაპარმა საბა ორბელიანმა. ...საბამ შეძლო თავის ლექსიკონში ქართული ენის უმთავრესი სიტყვიერი მარაგის კონცენტრირება. ამ შრომაში ათვისებულია არა მარტო ისტორიულად აპრობირებული და დადგენილი თავანკარა სიტყვიერი მარაგი, თვით ქართული ენის სხვადასხვა დიალექტიკებიდან შემოსული სიტყვები და გამოთქმანი. ქალაქების მოსახლეობის მიერ შექმნილი ბაზრული ჟარგონიც“ (გამსახურდია, 1965: 254).

2. განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ენობრივ გამოწვევებს, საფრთხეებს და მისი დიალექტური ლექსიკით გამდიდრების მნიშვნელობას. დიდი განვითარების სხვადასხვა ეტაპების განვლის შემდეგაც, ენა არ სჯერდება ისტორიული არსებობის მანძილზე დაგროვილ ოქროს ფონდს და ითვისებს მონათესავე ენებისა და ენაკავების წიაღიდან შემოსულ ახალ მარაგს. “ჩვენმა მწერლობამ გზა აუქცია კუთხურ პარტიკულარიტულ ტენდენციებს, მიუხედავად ამისა, უნდა გვახსოვდეს, რომ “ამ სფეროდან შემოსული ახალი სიტყვები უნდა მოვიხმაროთ იმ შემთხვევაში, როცა დედა-ქართულში შესაფერი ექვივალენტი არ მოგვეპოვება“. კონსტანტინე გამსახურდია ნათლად ხედავდა საფრთხეს, რომ “საბჭოური ხელისუფლების მიერ სავალდებულო სწავლების შემოღებიდან არ გაივლის ხუთი-ექვსი ათეული წელი და არც ერთ ქართველ კაცს არ დასჭირდება დიალექტებზე მეტყველება“. ამ პოლიტიკის წინააღმდეგ ბრძოლის გზად მიიჩნია შემდეგი - “ქართულ ენაში თამამად შემოვუშვათ ქართული დიალექტებისა და ენაკავების წიაღიდან ისეთი სიტყვები და გამოთქმანი, რომელნიც ქართულ მეტყველებას შეავსებენ და გაამდიდრებენ. ასეთი კურსი უნდა ჰქონდეს აღებული არამარტო ქართულ მწერლობას, ქართულ ლექსიკოგრაფიასაც“ (გამსახურდია, 1965: 255).

3. მწერალი თვლის, რომ ყოველ მიზეზ გარეშე უნდა გაეწიოს ანგარიში და ლექსიკონის გვერდებზე უთუოდ უნდა აისახოს უახლესი მწერლობის მიერ შექმნილი ნეოლოგიზმები, კომპოზიტები და ხალხურიდან შემოტანილი სიტყვები. “ლექსიკოგრაფი მუდამ იმის ცდაში უნდა იყოს, თავის ნაშრომში ანემიური როდი გახადოს ესა თუ ის ენა, არამედ მოჭარბებულად, სრულად უნდა აღინუსხოს როგორც ძველი მარაგის, ისე ყოველივე სიახლეთა უმცირესი ნიუანსებიც“ (გამსახურდია, 1965: 256).

წერილის მეორე ნაწილში გაანალიზებულია დიალექტური ლექსიკონები: გ. შარაშიძის “გურული ლექსიკონი“, შ. წერეთლის “ნემოიმერული ლექსიკონი“, ე. ალავეძის “ლექსიკონი“

ლექსიკონი“; ს. მენთემაშვილის “ქიზიყური ენის ლექსიკონი“; მესამე ნაწილში - ქ. დათიკაშვილის “ქართულ-რუსული ლექსიკონი“. ვფიქრობთ, ძალიან საინტერესო და გასათვალისწინებელ შენიშვნებს გვაწვდის აქაც მწერალი ნახსენებ დიალექტებსა თუ ენებში წარმოდგენილ ლექსიკაზე, თუმცა ამაზე სხვა დროს შეიძლება ვრცლად საუბარი.

მეორე ნაწილში - 1956 წლის “ქართული ენის მეურნეობისათვის“ - კონსტანტინე გამსახურდია უფრო დეტალურ შენიშვნებზე მიუთითებს ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში და აცხადებს “ენა ერისა და მისი კულტურის წმიდათა წმიდაა. იგი არავის ამბიციების საგანი არ უნდა გახდეს, ამიტომაც ნურას უკაცრავად, თუ ამ საკითხების გამო დავის დროს არავის ავტორიტეტს არ მოვერიდოთ“. აქედანაც ნათლად ჩანს მწერლის დამოკიდებულება იმ დიდი ეროვნული საქმის მიმართ, რასაც ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის გამოცემა გულისხმობს. როგორც თვითონ აღნიშნავს, მას არაერთი ათეული წლის მანძილზე ჰქონია პოლემიკა ენათმეცნიერებთან სალიტერატურო ენის ნორმების კანონზომიერებისათვის და გულისტკივილით აცხადებს, რომ “ნორმირება ლიტერატურული ენისა კარგა ხანია დაიწყო, მაგრამ არა ისე, როგორც ამას მოითხოვდა მდიდარი და მრავალნაცადი ქართული ენა და მისი დიდი ტრადიციები“.

დიდ და საშვილიშვილო საქმედ მიაჩნია მწერალს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მიერ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის გამოცემა, რომელსაც “მეთაურობენ ჩვენი სახელოვანი, ღვაწლმოსილი ენათმეცნიერები“. თუმცა აღნიშნავს, რომ “არასოდეს არსად გაკეთებულა რომელიმე დიდი საქმე ისე, რომ მას მცირეოდენი ნაკლი არ გააჩნდეს. ჩვენი შენიშვნების მიზანია, არა ვინმესთვის ხელის შეშლა და გუნების გაფუჭება, არამედ პირუთვნელად აღნუსხვა ზოგზოგი დეფექტისა, რათა შემდგომში მუშაობისას ეს ყოველივე გაითვალისწინონ ამ გამოცემის ხელმძღვანელებმა“ (გამსახურდია, 1963: 588-589); კერძოდ:

1. ლექსიკონის პირველი ტომის წინასიტყვაობაში ქართული ენის გენეტიური ფესვების ძიებასა და მის დანათესაებებზე შუმერულ-ხეთურ ენებთან შენიშნავს, რომ “ეს ჯერაც ლინგვისტური ჰიპოთეზების ფარვატერს არ გასცილებია და არა მგონია შესაძლებელი იყოს ასეთი კატეგორიული ტონით ამ ნათესაობის განცხადება ლექსიკონის წინასიტყვაობაში. ...ქართული ენისა და ქართველი ერის ასაკი გავსწიოთ ისე შორს, რის ნებასაც გვაძლევს ჩვენი დამწერლობა. ჩვენი ნაციონალური კულტურის ისტორიაც დაახლოებით აქედან იწყება. ეგეც

ეყოფა ჩვენს ლინგვისტებს საკვლევად, ხოლო ჩვენ - სასიქადულოდ“ (გამსახურდია, 1963: 588-589).

2. ლექსიკონის უმთავრეს ნაკლად მიიჩნევს მის “მეტისმეტ განვრცობას, ხშირად არასათქმელი და არასაჭირო ილლუსტრაციების სიჭარბეს“. მოსწონს, რომ ოთხივე ტომში უხვადაა ციტირებული შოთას, საბას, გურამიშვილის, ილიას, ვაჟას, აკაკის და ზოგიერთი თანამედროვე მწერლის შემოქმედებიდან ამოკრეფილი სიტყვიერი საუნჯე. თუმცა, ამ მასალის გვერდით მოყვანილია “უნიჭო მწერლების, ხანაც ნიჭიერთა უგერგილო, უილაჯო თქმები, არაფრის მთქმელი ფრაზები, რომელთაც არც ლიტერატურული იერი გადაჰკრავთ, არც ხალხური და საერთოდ სავსებით უადგილოდ არიან ჩაჩხირულნი ჩვენი კლასიკოსების ნაწერებიდან ამოღებულ ციტატებს შორის“. არაერთ ნიმუშს გვთავაზობს ამისა, მაგ.: “რა სიახლეა, ან რა ხვითაა “უნებლიეთ გვირახის თაღისათვის სწორედ გარეთ გამოსვლისას აუკრავს წელი“, საინტერესოა, რომელი დევი ყოფილა ნეტავ ამ ავტორის გმირი თაღისათვის რომ წელი აუკრავს?; “საქმე დამწიფდა, ხალხმა შეიგნო საქმის ძალა“, საქმე დამწიფდა? ვის გაუგია მწიფე საქმე?; “ძაღლები მძიმედ აწევდნენ წინა ტოტებს“, ძაღლებს თათები აქვთ და არა ტოტები...“ (გამსახურდია, 1963: 589-591).¹⁰

3. განმარტებითი ლექსიკონის პირველი ტომის 009 გვერდზე მთავარი რედაქციის წინადადებაზე, -“...ამრიგად, ლიტერატურაში უხმარი მხოლოდ ამის გამო არალიტერატურულად არ მიიჩნევა. პირუტყუ: ლიტერატურაში რაც გვხვდება, ყველაფერი ლიტერატურული არაა“ - კონსტანტინე გამსახურდია შენიშნავს: “ამ აბზაცის პირველი ნახევარი სადავოა, თუ სიტყვა ჯერაც არ ხმარებულა ლიტერატურაში, იგი ლიტერატურულად ვერ ჩაითვლება. მიუხედავად ამისა, ყოველ სიტყვას, ხალხის მეტყველების ფონდიდან ნასესხებს, სრული უფლება აქვს ლიტერატურაში და ლექსიკონებში შემოსვლისა, უკეთუ იგი

¹⁰ **შენიშვნა:** აღსანიშნავია, რომ, სამწუხაროდ, ქველის ახალი რედაქციის კომისიამ არათუ გაითვალისწინა ეს შენიშვნა, საილუსტრაციოდ მასალები გამოიყენა ისეთი წყაროებიდან, როგორცაა თანამედროვე პერიოდული გამოცემები (“ასავალ დასავალი“, “24 საათი...”), ელექტრონული მისამართები და ფორუმები (“რუსთავი-2“, “ღია ფორუმი“, “ქართი“, “მაგთიფორუმი“, “თბილისის ფორუმი“, “ვიკიპედია“, “თი-ბი-სი...”). ვფიქრობ, დღევანდელ ინტერნეტ სივრცე, პრესა თუ რადიო-ტელევიზია ენობრივად არ არის იმ სიმაღლეზე, რომ შეიძლებოდეს მათზე დაყრდნობა ისეთი სერიოზული გამოცემისთვის, როგორცაა სახელმწიფო ენის განმარტებით ლექსიკონში მათი დამოწმება. მით უფრო, როცა ილიას, აკაკის, ვაჟას და გამსახურდიას გვერდით ასევე იმოწმებენ ოთარ და თამაზ ჭილაძეებს, გ. დოჩანაშვილს, ჯ. ქარჩხაძეს...

რომელიმე ცნების ნიუანსს გამოხატავს, თუნდაც არსებული სიტყვის სინონიმად გამოდგება. სინონიმები მხოლოდ ამდირებენ ენებს. მეორე დებულება, ამავე აბზაცში წამოყენებული, უცილოდ სწორია და ეს დებულება კონსეკვენტურად რომ გაეტარებინათ ლექსიკონის შემდგენლებს, ზემოთმოყვანილ “ილუსტრაციებს” არ დაუთმობდნენ ადგილს“.

ამ წერილის მთავარ სათქმელსა და კონსტანტინე გამსახურდიას ენობრივ კონცეფციას წარმოადგენს მისი პასუხი ამ შენიშვნაზე: “ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის რედაქციას უმთავრესი ყურადღება უნდა მიექცია ხალხური მეტყველებისათვის. ეს მომენტი მთლად იგნორირებული არაა განმარტებით ლექსიკონში, მაგრამ სასურველი იქნებოდა ქართული დიალექტებიდან, თვით ჭანურ-მეგრულ-სვანურიდანაც უფრო ჭარბად შემოეშვათ სიტყვიერი მასალა. ქართული ენის სხვადასხვა განშტოებანი, ე. ი. მისი დიალექტები ულევია და ჯერაც აღუწესგელი მასალაა როგორც მწერლისათვის, ისე ენათმეცნიერისათვის. ...უძველესი, მაგრამ ლიტერატურაში ჯერაც უხმარი ქართული სიტყვები მოიპოვებიან გურიაში, ზემო და ქვემო იმერეთში, რაჭა-ლეჩხუმში, სამეგრელოსა და სვანეთში“ (გამსახურდია, 1963: 591-592).

4. წერილში ლექსიკონის მეორე უმთავრეს ნაკლად მიჩნეულია ის, რომ მასში ძველქართულის ეტიმოლოგიური ფონდი არაა წარმოდგენილი. ენის ლექსიკური ფონდი მისი ყოველი ეპოქისათვის საჭიროა; ავტორი სწორად შენიშნავს მწერლისა და თავად სიტყვის ძალაზე: “თუ მწერალი ხელს წამოავლებს უძველესს სიტყვას და ახალ ჟღერადობას მიანიჭებს მას, იგი კვლავ გაცოცხლდება და განახლდება. სიტყვა ოქროსა ჰვავს ერთ რამეში, მას სიძველის ჟანგი არასდროს მოედება, ოღონდ ხელმარჯვე მომხმარებელი თუ გამოუჩნდა“ (გამსახურდია, 1963: 593-594). კონსტანტინე გამსახურდია ენმანება ლექსიკონის რედაქციის წინადადებას 008 გვერდზე - “წინამდებარე ლექსიკონი სალიტერატურო ენის ლექსიკონია, მასთან - ახალი სალიტერატურო ქართულისა (ძველი ქართულის ლექსიკა აქ არ შემოდის)“. ტერმინები “ძველი“ და “ახალი“, რომელიც დღესაც აქტიურად გამოიყენება ზოგიერთ საენათმეცნიერო წრეებში, არც კონსტანტინე გამსახურდიასთვის იყო მისაღები: “ისეთი დიდი ისტორიის მქონე ენისათვის, როგორცაა ქართული, “ძველი და ახალი“ პირობითი ცნებაც რომ არ იყოს, ძნელად გასამიჯნავია რომელია “ძველი“ და რომელი “ახალი“. ავიღოთ თუნდაც “კაცი“, “ასული“, “წული“, “პაპა“, “მამა“, “მიწა“, “ცა“, “წყალი“, “სული“, “ღმერთი“, “ხე“, “ღვინო“, “მახვილი“, “ქვა“. მობრძანდით და დაათარიღეთ რა ხნისაა ეს სიტყვები?“ (გამსახურდია, 1963: 593).

ვეიქრობ, დღეს მისაღები და გასაზიარებელია პროფ. ტარიელ ფუტყარაძის სახელდება “საეკლესიო და საერო მწერლობის სტილი“ (ფუტყარაძე, 2014: 223-224), რომელიც ზუსტად მიუთითებს ე. წ. ძველ და ახალ ქართულს შორის არსებულ სტილურ სხვაობაზე.

5. კონსტანტინე გამსახურდიას შენიშვნები არც არნ. ჩიქობავას წერილისთვის “ქართული ენის ზოგადი დახასიათება“ დაუშურებია, რომელიც ლექსიკონის პირველ ტომს ახლავს თან. მნიშვნელოვნად მიაჩნია წერილის მეორე ნახევარი “ქართული ენის ზოგადი ენათმეცნიერული დახასიათება“, მაგრამ პირველი ნაკვეთი “ქართული სალიტერატურო ენის წარმოქმნისათვის“, როგორც აღნიშნავს, გააოცებს მკითხველს. “როგორ შეიძლება ისეთმა დიდმა მეცნიერმა, როგორიცაა მისი ავტორი, ეგზომ სქემატიურად გადაურბინოს იმ ვრცელსა და უღარესად საინტერესო გზას, რომელიც გაიარა ქართულმა სალიტერატურო ენამ იაკობ ცურტაველიდან მოაქჟამამდე“ (გამსახურდია, 1963: 594). ორივე აბზაცითაა შესხენებული რუსთაველის, ჩახრუხაძის, შავთელის ენა, ოდნავ მეტი ადგილი აქვს დათმობილი საბა ორბელიანს; დიდზე დიდი ადგილი აქვს დათმობილი მიმოხილვაში ანტონ კათალიკოსსა და მისი “თეორიების“ განხილვას (ხაზი ჩვენი - კ. გ.) “...დავითი და საბა, ყოველი მათგანი დიდი პაპაა არა მარტო ილიასი, აკაკისა ან ვაჟასი, ყოველი ჩვენთაგანისაც. ამ ორმა გოლიათმა სვეგამწარებული საქართველოს უმთვარო ღამეში გახსნეს დაშრეტაზე მიმდგარი წყაროსთვალი “დიდებულისა ქართულისა ენისაჲ“. აი ამ მომენტისათვის უნდა მიექცია მიმოხილვის ავტორს მთავარი ყურადღება“ (გამსახურდია, 1963: 595).

კრიტიკის ავტორი აღნიშნავს, “მიუხედავად აღნუსხული დეფექტებისა, ქართული განმარტებითი ლექსიკონის ოთხი ტომის გამოქვეყნება დიდად მნიშვნელოვანი ფაქტია ჩვენი რესპუბლიკის კულტურის ისტორიაში. ჩვენი სურვილია შემდეგსა და შემდეგ ტომებს უფრო მეტის გულისყურით მოეკიდონ ამ საშვილიშვილო საქმის თავაკცები“.

კონსტანტინე გამსახურდიას ძირითადი აქცენტები, რომელიც კონრეტულად ლექსიკოგრაფიულ შენიშვნებს მოიცავს, გულისხმობს: 1. ე. წ. “ძველი ქართული“ ლექსიკური მასალის აღუნუსხველობას ლექსიკონში (როგორც განმარტებულია, ნაშრომი “ახალი სალიტერატურო ენის“ ლექსიკონია); 2. დიალექტებში დაუნჯებული ლექსიკური მარაგის სამზეოზე გამოტანას.

კ. გამსახურდიას ეს წერილი დაიბეჭდა “ლიტერატურული გაზეთის“ 1956 წლის №25,28-ში, რასაც მოჰყვა არნ. ჩიქობავას პასუხი წერილში “ობიექტური საზომისათვის სალიტერატურო ქართული ენის ნორმათა დადგენისას“ (“ლიტერატურული გაზეთი“, 1956, №229). ამ წერილში ავტორი ეხება

მთელ რიგ ენობრივ საკითხებს და ასევე პასუხობს მწერლის შენიშვნებს. მისი პასუხი ძირითად ლექსიკოგრაფიულ შენიშვნებზე ასეთია:

1. კ. გამსახურდიას მიერ **უგერგილოდ** და **უილაჯოდ** შეფასებული წინადადებების დამოწმებას ასე ამართლებს მეცნიერი: “ყოველი ენის განმარტებითს ლექსიკონში საილუსტრაციოდ მოჰყავთ უბრალო, ამ ენისთვის ჩვეულებრივი და არა უჩვეულო, სტილიზებული გამოთქმები. (ისინიც- კ. გ.) ასეთ გამოთქმათა რიგს ეკუთვნის და ამ გამოთქმას, როგორც ბუნებრივს, ქართულ გამოთქმას, წუნი არ დაედება“.

2. სხვა თანამედროვე მწერალთა დამოწმებაზე აღნიშნავს: “... ჩვენ ხომ ქართული ენის ლექსიკონის შედგენა გვევალბოდა და არა, ვთქვათ, ქართველი კლასიკოსების ლექსიკონისა. ილია, აკაკი, ვაჟა მაქსიმალურად არის დამოწმებული, მაგრამ ამით ხომ არ შემოვიფარგლებოდით. ...ვერ გაგვიგია, რად უნდა აწუხებდეს ცნობილ ქართველ მწერალს კ. გამსახურდიას, თუ ქართულ ლექსიკონში შესაძლებელი აღმოჩნდა ასორმოცზე მეტი ქართველი მწერალი, მთარგმნელი, მწიგნობარი დაგვემოწმებინა (მათ შორის რამდენიმე ათეული ჩვენი თანამედროვე)“.

3. რაც შეეხება ძველი ქართულის ფონდს: “ძველი ქართულის სიტყვათა უდიდესი ნაწილი ახალ ქართულშიც იხმარება, ზოგჯერ იმავე მნიშვნელობით, ზოგჯერ - მნიშვნელობის ცვლით. რაც ახალ ქართულში იხმარება, ყველაფერი შედის ლექსიკონში. რაც მხოლოდ **ძველი ქართულის კუთვნილებას** წარმოადგენდა (ფიჩუი, ზუერი, ინაჯი.. და მისთ.), ცხადია, ვერ შევიდოდა: ჩვენი ლექსიკონი ახალი ქართულისაა (ძველი ქართულის ლექსიკონის, ქართული ენის ისტორიული ლექსიკონის შედგენა მეტად საჭირო საქმეა, მაგრამ ცალკე ამოცანას წარმოადგენს)“.

4. მეგრულ-ლაზურისა და სვანურის საკითხს მეცნიერი არ ეხმიანება, მაგრამ ზოგადად დიალექტების შესახებ აცხადებს, რომ “არც ერთი ქართული დიალექტის ლექსიკა **სათანადოდ** შესწავლილი ჯერ კიდევ არ არის; ამ საქმის მოვლა ენათმეცნიერთა მოვალეობაა, პირველ ყოვლისა. მეორე: არც ერთი ქართველი მწერლის - თვით რუსთაველის, ილიას, აკაკის, ვაჟას - ლექსიკონი არ მოგვეპოვება. ასეთ პირობებში, ცხადია, რა სიძნელეებიც ჩნდება განმარტებითი ლექსიკონის შემდგენელთა წინაშე. პატივცემული კ. გამსახურდიას შენიშვნები ამ სიძნელეებს ანგარიშს უწევს და მე, როგორც ლექსიკონის რედაქტორს, მადლობის მეტი არა მეტქმის რა ამისათვის“.

5. თვითონ რედაქტორი კი ლექსიკონის შემდეგ ნაკლზე მიუთითებს: “ჩვენი ლექსიკონის ნაკლი ის კი არ არის, რომ საილუსტრაციო გამოთქმასთან მის ავტორზე მივუთითეთ, არამედ ის, რომ ვერ ვუჩვენეთ, რა ნაწარმოებიდან არის გამოთქმა ამოღებული. დოკუმენტაციას ეს მოეთხოვება. სამწუხაროდ რვატომეულში ეს შეუძლებელი აღმოჩნდა”.

როგორც საპასუხო წერილიდან და განმარტებითი ლექსიკონის შემდეგი ტომებიდან ჩანს, გამოცემა გაგრძელდა იმ პრინციპების მიხედვით, რომელიც საწყის ეტაპზევე შეიმუშავა ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის კომისიამ.

დასაწყისში შევხებით იმ ეპოქალურ პრობლემებს რომლის წინაშეც იდგა საქართველო. მწერლის აზრით “ენის მეურნეობის უპირველესი მეურვეა სახელმწიფო“, ამ პოლიტიკური ქარტეხილების წიაღში კი ვერ მოხერხდა ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის სახით წარმოჩენილიყო საქართველოს ენობრივი მთლიანობა, მასში სხვა დიალექტების გვერდით არ ხდება მეგრულ-ლაზური და სვანური ლექსიკის შეტანა-კლასიფიკაცია. ვფიქრობთ, ეს ნაკლი ახალი რედაქციის ფარგლებში სრულად უნდა შეივსოს.

დამოწმებული ლიტერატურა:

- გამსახურდია, 1963:** გამსახურდია, კ. რჩეული თხზულებანი, ტომი VI, თბილისი, 1963;
- გამსახურდია, 1965:** გამსახურდია, კ. რჩეული თხზულებანი, ტომი VII, თბილისი, 1965;
- გამსახურდია, 1967:** გამსახურდია, კ. რჩეული თხზულებანი, ტომი VIII, თბილისი 1967;
- ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი** (რვატომეული), თბილისი, 1950-1964;
- ფუტყარაძე, 2014:** ფუტყარაძე, ტ. ქართველოლოგიის შესავალი, თბილისი, 2014;
- შეროზია, 2008:** შეროზია, რ. კონსტანტინე გამსახურდია და ქართველთა ენობრივი სამყარო, ქართველური მეცნიერება ტომი XII, ქუთაისი. 2008;
- ჩიქობავა, 1956:** ჩიქობავა, არნ. ობიექტური საზომისათვის სალიტერატურო ქართული ენის ნორმათა დადგენისას, “ლიტერატურული გაზეთი“, 1956, №229, 3 აგვისტო; (ჩიქობავა, არნ. 2011: შრომები, ტომი V, თბილისი 2011.

Keso Gejua

Konstantine Gamsakhurdia on the Expository Dictionary of the Georgian language

The article discusses two letters by Konstantine Gamsakhurdia on the Expository Dictionary of the Georgian language. The letter - "Lexicological notes" from 1951 and "For Georgian language Institution" from 1956.

The main accents of Konstantine Gamsakhurdia, which consistently include lexicographical comments, include: 1. Lexical material of so called "Old Georgian" incompatibility in the vocabulary (As explained, the work is the "New Literary Language" Dictionary). 2. To become visible the lexical stock hidden in the dialects. The main point of these letters and the linguistic concept of Konstantine Gamsakhurdia is his answer to the remark: "The Expository Dictionary of the Georgian language had to pay attention for the folk speech. This moment is not totally ignored in the dictionary, but it would be desirable that from Georgian dialects, even from Tchanuri-Megrelian-Svan would be more the verbal material. Various branches of the Georgian language – so, its dialects are endless and still incompatibility materials for both the writer and the linguist. ...Ancient, but still unused words in literature can be found in Guria, Zemo (Upper) and Kvemo (Lower) Imereti, Racha-Lechkhumi, Samegrelo and Svaneti" (K. Gamsakhurdia, 1956; VI Ch. 1963, pp 591-592).

A reply letter by Arn. Chikobava to K. Gamsakhurdia: "For Objective Criteria of Establishing Norms of the Literary Georgian Language" ("Literary Newspaper", №229, 1956) and the following volumes of explanatory vocabulary show that the publication continued in relevance with the principles developed by the Commission for the Explanatory Dictionary of the Georgian Language.

Georgia's linguistic integrity could not be presented under the Expository Dictionary of the Georgian language of those times of political pressures of Georgia; it does not include the Megrelian-Laz and Svan language vocabulary-classification next to other dialects. We think that this defect should be filled within the frame of new edition.